

ΟΙ ΝΟΜΙΚΟΙ, ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΝΟΜΟΙ: ΣΚΕΨΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΕΝΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΠΟΥ ΤΕΛΙΚΑ ΕΓΙΝΕ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΕΧΡΙΩΤΗΣ

Στα τέλη του Σεπτεμβρίου, καθώς η ημερομηνία όπου είχε προγραμματιστεί το ήδη αναβληθέν Αρμενικό συνέδριο πλησίαζε, η ατμόσφαιρα ήταν κάπως ηλεκτρισμένη. Αυτή τη φορά, ωστόσο, ούτε συνεντεύξεις στον τύπο ούτε αψιμαχίες μεταξύ των δύο πλευρών. Είχε κανείς την αίσθηση πως είχε εξασφαλιστεί μια κοινή συναίνεση και πως αυτή τη φορά όλα θα κυλούσαν ομαλά. Δεν ήταν όμως παρά η ηρεμία πριν την καταιγίδα, η οποία ξέσπασε ακριβώς την προηγούμενη του συνεδρίου. Σαν βόμβα έσκασε η είδηση, την Πέμπτη 22 Σεπτεμβρίου, πως το τέταρτο διοικητικό δικαστήριο στην Πόλη είχε κάνει δεκτή την προσφυγή που είχαν καταθέσει ο πρόεδρος και άλλα μέλη του διοικητικού συμβουλίου της Ένωσης Νομικών, στην οποία καλούνταν οι διοργανωτές να δώσουν εξηγήσεις τόσο για τις πηγές χρηματοδότησης του συνεδρίου όσο και για την ακαδημαϊκή εγκυρότητα των συμμετεχόντων. Ενωείται πως έως ότου δοθούν οι απαραίτητες εξηγήσεις το συνέδριο δεν μπορούσε να διεξαχθεί. Το συγκεκριμένο δικαστήριο αποδέχτηκε την μήνυση και έδωσε αντίστοιχες εντολές στις οποίες οι διοικητικές και αστυνομικές αρχές της Πόλης ήταν υποχρεωμένες να υπακούσουν. Αυτό δημιούργησε ένα τραγελαφικό παράδοξο, εφόσον ένα συνέδριο του οποίου την πραγματοποίηση υποστήριζαν όχι μόνο ένας ολόκληρος κόσμος πανεπιστημιακών και διανοουμένων αλλά, για τους δικούς της λόγους, και η ίδια η κυβέρνηση, επρόκειτο να αναβληθεί για μια ακόμη φορά με εντολή ενός απλού δικαστηρίου η οποία μάλιστα ελήφθη κατά πλειοψηφία, εφόσον ένα από τα τρία μέλη του ανακοίνωσε πως καταψήφισε γιατί θεωρούσε αναρμόδιο το δικαστήριο για μια τέτοια απόφαση. Και έτσι ήταν. Εκείνο το βράδυ, όχι μόνο οι πρυτάνεις των πανεπιστημίων που διοργάνωναν το συνέδριο αλλά ακόμη και ο ίδιος ο πρωθυπουργός της χώρας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντοάν, σε συνέντευξή του στην τηλεόραση, δήλωσε πως η απόφαση αποτελούσε καταπάτηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της ελευθερίας της έκφρασης. Το ίδιο υποστήριξαν και πολλοί που είχαν καταδικάσει το συνέδριο αυτό καθαυτό ως πολιτικά κατευθυνόμενο και αντι-επιστημονικό, όπως ο αρχηγός της αντιπολίτευσης, Ντενίζ Μπαϊκάλ. Ας μην ξεχνάμε πως όλα αυτά συνέβαιναν λίγες μέρες πριν από την 3η Οκτωβρίου οπότε και αναμενόταν να δοθεί το πράσινο φως για την έναρξη διαπραγματεύσεων μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας.

Ήταν τόσο άκομψο και γελοίο ένα διοικητικό δικαστήριο να κάνει λόγο περί ακαδημαϊκής εγκυρότητας ενός συνεδρίου που το κλίμα που δημιουργήθηκε ήταν πολύ βαρύ. Οι ενορχηστρωτές αυτής της φάρσας είχαν φροντίσει η απόφαση να μην επιδοθεί εγκαίρως στα πανεπιστήμια ώστε να μην έχουν αυτά τον χρόνο να απαντήσουν. Την επόμενη μέρα, ωστόσο, όταν οι διοργανωτές συναντήθηκαν για να δούν πως θα προχωρήσουν, έγινε σαφές ότι η "Ένωση Νομικών", μέσα στο όλο κλίμα παραλογισμού που είχε η ίδια πυροδοτήσει, έκανε ένα μοιραίο λάθος. Είχε μηνύσει τα δύο από τα τρία πανεπιστήμια που εμπλέκονταν στο συνέδριο, το Μπογάζιτσι και το Σαμπάντζι αλλά όχι και το τρίτο, το Μπιλγκί. Όταν λοιπόν οι αρχές ρωτήθηκαν αν θα υπήρχε πρόβλημα να διε-

ξαχθεί εκεί το συνέδριο, έδωσαν την συγκατάθεσή τους. Επομένως, η νέα εξέλιξη στο θρίλερ την Παρασκευή το βράδυ ήταν πως το συνέδριο τελικώς θα πραγματοποιούνταν σε άλλο πανεπιστήμιο με το πρόγραμμα των τριών ημερών συμπυκνόμενο σε δύο. Την άλλη μέρα το πρωί, άρχισε να καταφτάνει ο κόσμος στο χώρο του συνεδρίου που φρουρούνταν από δυνάμεις ασφαλείας. Εφόσον το συνέδριο δεν ήταν ανοιχτό σε όλους, οι ενδιαφερόμενοι αποκτούσαν δικαίωμα εισόδου μόνο με το μαγικό χαρτάκι της πρόσκλησης. Όσοι φτάσαμε νωρίς, δεν αντιμετωπίσαμε προβλήματα. Είχε ήδη συγκεντρωθεί βεβαίως ένα μικρό πλήθος, αλλά ήταν κυρίως δημοσιογράφοι με κάμερες και – υποθέσαμε – και κάποιοι περιεργοί. Όσοι όμως ήρθαν αργότερα, όπως ο γνωστός βετεράνος πολιτικός Ερντάλ Ινονού ή ο δημοσιογράφος Τζενγίζ Τσαντάρ, έγιναν στόχοι αγανακτισμένων πολιτών που προφανώς διαφωνούσαν με το συνέδριο και το διατράνωσαν με αυγά και ντομάτες. Στο σημείο αυτό ας μας επιτραπεί μια παρένθεση. Στις δύο μέρες που διήρκεσε το συνέδριο, αποτέλεσε το πρώτο θέμα στα δελτία ειδήσεων στα περισσότερα κανάλια, με εκτενή ρεπορτάζ και συνεντεύξεις. Στα ρεπορτάζ αυτά το ενδιαφέρον δεν εστιάστηκε τόσο σε όσα συζητήθηκαν στο συνέδριο, όσο σε όσα διαδραματίστηκαν έξω από το κτίριο του πανεπιστημίου. Πορείες διαμαρτυρίας, πύρινοι λόγοι, συνθήματα, αυγά, ντομάτες και απειλές από μια συγκεκριμένη ομάδα ακροδεξιών ή οργανώσεις όπως η "Ένωση Νομικών" που προφανώς έχουν τις διασυνδέσεις τους στον χώρο αυτό. Οι ομάδες όμως αυτές έχουν πάψει να είναι πλέον σε θέση να κινητοποιήσουν μεγάλα πλήθη. Για του λόγου το αληθές, αξίζει να σημειωθεί και ένα άλλο περιστατικό. Τρεις βδομάδες πριν από το συνέδριο είχε οργανωθεί μια έκθεση με φωτογραφίες από τα γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου 1955 στην Πόλη, γνωστά και ως Σεπτεμβριανά, που είχε παραχωρήσει στο Ίδρυμα Ιστορίας (*Ταρίχ Βακφί*) ο δικαστής Φεχμί Τσοκέρ, με τον όρο να δημοσιευθούν μετά τον θάνατό του. Φέτος που συμπληρώνονταν πενήντα χρόνια από τα γεγονότα παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά οι φωτογραφίες αυτές μαζί με μια σχετική μελέτη της ιστορικού Ντιλέκ Γκιουβέν και διάφορα αφιερώματα στις εφημερίδες, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Τα εγκαίνια της έκθεσης θα γίνονται ανήμερα της επετείου, στις 6 του μηνός. Στην γκαλερί Καρσί Σανάτ, στο Μπεϊογλου, είχε μαζευτεί αρκετός κόσμος και κάμερες που είχαν ήδη βρει υλικό στις διαμαρτυρίες μιας κυρίας που βροντοφώναζε πως αυτά που έδειχναν οι φωτογραφές δεν ήταν τίποτε μπροστά σε όσα τράβηξαν οι Τούρκοι στην Κύπρο και στην Δυτική Θράκη. Οι ίδιες κάμερες δεν άργησαν να εντοπίσουν και μια ομάδα 7-8 ατόμων που μπήκαν κάποια στιγμή με τουρκικές σημαίες και τους ακολούθησαν στην κεντρική αίθουσα της έκθεσης. Εκεί και ενώ εμείς προσπαθούσαμε να καταλάβουμε ποιος επίσημος είχε άραγε τραβήξει τις κάμερες πάνω του, άρχισαν σε πρώτη φάση να φωνάζουν συνθήματα του τύπου "Η Τουρκία ανήκει στους Τούρκους" και σε δεύτερη φάση να πετούν αυγά στις φωτογραφίες και να τις ξηλώνουν. Σε τρίτη φάση, βεβαίως, επενέβη η αστυνομία που περίμενε ακριβώς απέναντι από το κτίριο τις εντολές των διοργανωτών της έκθεσης. Το γεγονός όμως δεν έληξε εκεί. Ήταν βέβαιο δραματικό να βλέπεις

Ο Βαγγέλης Κεχριώτης διδάσκει ιστορία στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου

Ρωμιούς που είχαν ζήσει τα γεγονότα εκείνα να στέκονται βουβοί μπροστά στις πεσμένες στο πάτωμα φωτογραφίες. Οι 'υπέροχες' όμως εικόνες που έδειχναν τους γκρίζους λύκους να ουρλιάζουν και να ξηλώνουν τις φωτογραφίες έκαναν τον γύρο του κόσμου και έστειλαν ένα πολύ αρνητικό μήνυμα για το τι αλλάζει ή μάλλον το τι δεν αλλάζει σε αυτή τη χώρα. Ωστόσο, και αυτό θα ήθελα να τονίσω, το ζήτημα δεν εξαντλείται στα εντυπωσιακά στιγμιότυπα που καταγράφει ο φακός. Όπως σημείωσαν οι διοργανωτές της έκθεσης αργότερα, στα γεγονότα του 1955 συμμετείχαν 100.000 άνθρωποι ενώ σε αυτά του 2005 μόνο 7-8. Επομένως, πολλά έχουν αλλάξει. Το ίδιο ισχύει και για τις συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας που οργανώθηκαν πρόσφατα μπροστά από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όπου όχι περισσότεροι από 150 άνθρωποι διατυμπάνιζαν πως έχουν συλλέξει εκατομμύρια επιγραφές για να διώξουν το Πατριαρχείο από την Τουρκία. Τα κανάλια στην Ελλάδα παρουσίασαν αυτή την περιθωριακή κίνηση λίγο πολύ ως έκφραση της τουρκικής κοινής γνώμης, ακόμη και ως κατευθυνόμενη από την τουρκική κυβέρνηση. Το ίδιο ισχύει και με το Αρμενικό συνέδριο. Θα μου μείνει αξέχαστη η εικόνα στο φουαγιέ του συνεδρίου όπου μια κυρία, η οποία συνεχώς παρενέβαινε με σχόλια της την πρώτη μέρα και προφανώς διαφωνούσε με τους στόχους του συνεδρίου, κέρδιζε τα δεκτά λεπτά διασημότητάς της μπροστά σε μια ντουζίνα κάμερες την ίδια στιγμή που ακριβώς δίπλα της ο Χαλίλ Μπερκτάου, ένας από τους βασικούς συντελεστές του συνεδρίου έδινε συνέντευξη μπροστά σε μια και μόνο κάμερα.

Ας περάσουμε τώρα στην ουσία του συνεδρίου. Θα μπορούσε βεβαίως κανείς να υποστηρίξει πως το γεγονός πως τελικώς έγινε το συνέδριο αποτελεί και την ουσία του πράγματος. Όταν όλοι μας, ιδιαιτέρως οι λίγοι μη-Τούρκοι που λόγω της ακαδημαϊκής μας ιδιότητας γίναμε δεκτοί, αντικρύσαμε εκείνο το πρωί το πλήθος διανοουμένων, πανεπιστημιακών, δημοσιογράφων που είχαν συγκεντρωθεί, αισθανθήκαμε βεβαίως πως σπάνια θα ξαναείχαμε την ευκαιρία μιας τέτοιας εμπειρίας. Πριν αναφερθώ επιλεκτικά σε κάποιες ανακοινώσεις, θα ήθελα να κάνω κάποιες γενικές παρατηρήσεις. Πρώτον, η σημασία του συνεδρίου αυτού καθώς και οι αντιδράσεις που προκάλεσε όλο αυτό το διάστημα συσπείρωσε γύρω από τον κοινό σκοπό ανθρώπους που ήταν πολύ διαφορετικοί μεταξύ τους και που τους χώριζαν ποικίλες έριδες και ανταγωνισμοί. Κι όμως, κάθισαν δίπλα δίπλα στην ίδια συνεδρία και, σαν παλιοί φίλοι που ήταν, πέρασαν το μήνυμα της συσπείρωσης. Δεύτερο, το συνέδριο αυτό δεν έγινε, όπως υποστηρίχθηκε από μεγάλο μέρος του τύπου, για να αναγνωριστεί η 'γενοκτονία' εις βάρος των Αρμενίων. Ο τρόπος που αντιμετωπίζονται τα γεγονότα του 1915 και η όλη συζήτηση για το αν μπορεί κανείς να χρησιμοποιήσει τον όρο 'γενοκτονία' έχουν τόσο φθαρεί που τελικά δεν μπορούσαν να αποτελέσουν παρά μόνο την αφορμή. Τονίστηκε εξάλλου στην εισαγωγική ομιλία του Χαλίλ Μπερκτάου. Ο στόχος, αντιθέτως, ήταν να μπορέσει η συζήτηση να ξεπεράσει το αδιέξοδο του πώς θα περιγράψουμε αυτό που έγινε και να προσπαθήσει να αναδείξει το γεγονός αυτό καθαυτό αλλά και τους πολιτικούς και κοινωνικούς όρους με τους οποίους μπορούν τα γεγονότα αυτά να συζητηθούν, και κυρίως το τι σημαίνει η συζήτηση αυτή για τον εκδημοκρατισμό της Τουρκίας σήμερα. Διότι, και αυτή είναι η τρίτη παρατήρηση, το συνέδριο μπορεί να είχε ως θέμα τους Αρμένιους, αλλά, τελικώς, αφορούσε πρωτίστως τους Τούρκους, ήταν ένα συνέδριο για την

Τουρκία του σήμερα και του αύριο, μια Τουρκία που είναι σε θέση να αντιμετωπίσει το παρελθόν των πληθυσμών και της ιστορίας που κληρονόμησε χωρίς νευρώσεις και πανικό. Το είπε πολύ χαρακτηριστικά ο Ετιέν Μαχτσουπιάν, με μπόλικο πικρό χιούμορ, πως τελικά δεν είναι οι Αρμένιοι αυτοί που χρειάζονταν στήριξη και βοήθεια για να ξεπεράσουν αυτό που τους συνέβη αλλά οι Τούρκοι που το αγνοούσαν τελείως μέχρι πρότινος και το ανακαλύπτουν με τρόπο τραυματικό. Εξάλλου, στα καταληκτήρια συμπεράσματα οι διοργανωτές έστειλαν ένα ξεκάθαρο μήνυμα σε όλους όσους πρεσβύτερους ή νεώτερους αγωνίστηκαν και αγωνίζονται για να απαλλαγεί η χώρα αυτή από τη σκιά του πραξικοπήματος του 1980, πως το συνέδριο αυτό αποτέλεσε το πρώτο πραγματικά ελεύθερο συνέδριο που αμφισβήτησε τους μηχανισμούς και τις δομές που είχε εγκαταστήσει η χούντα του Εβρέν και που ακόμη σε κάποιο βαθμό εξακολουθούν να λειτουργούν και σήμερα. Κάποιοι από τους διοργανωτές μας περιέγραψαν τον ενθουσιασμό, την συλλογικότητα και την αλληλεγγύη που δημιουργήθηκε μεταξύ τους, μια ατμόσφαιρα που, υποθέτω, θυμίζει την αντίστοιχη της έντονης πολιτικοποίησης στην Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Θα ήταν αδύνατο να αναφερθεί κανείς σε όλες τις ανακοινώσεις χωριστά. Αν όμως επιχειρούσαμε μια πολύ πρόχειρη κατηγοριοποίηση, θα λέγαμε πως υπήρχαν εκείνες με ιστορικό κυρίως χαρακτήρα όπως των Σελίμ Ντερίγκιλ, Ετέμ Ελντέμ, Τανέρ Ακτσάμ, Ερόλ Κιόρογλου, Μελτέμ Τοκσόζ, Φικρέτ Αντανίρ, Αϋχάν Ακτάρ κλπ. και εκείνες που ξεκινούσαν από τον τρόπο που αντιμετωπίζεται το πρόβλημα σήμερα, όπως των Μουράτ Μπελγκέ, Αχμέτ Ινσέλ, Ετιέν Μαχτσουπιάν, Μελίσα Μπιλάλ, Μπασκίν Οράν, Φατμά Γκιόκτσέ κλπ. Αυτές οι τελευταίες ήταν και οι περισσότερες. Αναμφισβήτητα, η πιο συγκλονιστική ήταν εκείνη του Χράντ Ντίκ ο οποίος μαζί με τον Ετιέν Μαχτσουπιάν αποτελούν τις πιο σημαντικές φυσιογνωμίες μεταξύ των Αρμενίων της Τουρκίας. Εκδότης εδώ και δέκα χρόνια της δίγλωσσης (Τουρκικά-Αρμενικά) εφημερίδας AGOS έχει με τα κείμενα του και την κριτική του εμπνεύσει πολλούς Τούρκους και Αρμένιους αλλά και έχει ενοχλήσει το τουρκικό πολιτικό κατεστημένο. Παραπέμφθηκε μάλιστα πρόσφατα σε μια στημένη δίκη για ένα κείμενο του που υποτίθεται πως πρόσβαλλε τον τουρκικό λαό και την τουρκική εθνική ταυτότητα. Καταδικάστηκε, έτσι, σε έξι μήνες με αναστολή λίγες μόλις βδομάδες μετά το συνέδριο. Στο εν λόγω κείμενο, στην πραγματικότητα παρότρυνε τους Αρμένιους να ξεπεράσουν το μίσος τους εναντίον των Τούρκων για να οικοδομήσουν έτσι την εθνική τους συνείδηση με λιγότερο τραυματικό τρόπο. Η καταδίκη του, βασισμένη σε μια τεράστια και σκόπιμη παρεξήγηση, έγινε πρωτοσέλιδο στις εφημερίδες, ξεσήκωσε θύελλα και στο εξωτερικό και είχε τα αντίθετα από τα ανεμενόμενα για όσους την επεδίωξαν αποτελέσματα. Κατά μια τραγική ειρωνεία, μια αντίστοιχη παρεξήγηση συνέβη και στο συνέδριο. Ο Χράντ Ντίκ υποστήριξε κατ' αρχάς πως όπως και να αποκαλέσει κανείς τα γεγονότα του 1915-16, όποια λέξη και να χρησιμοποιήσει, τελικώς δεν αλλάζει τίποτε αφού όσοι τα έζησαν και μετέφεραν την μνήμη τους στις επόμενες γενιές δεν πρόκειται να αλλάξουν συναισθήματα ανάλογα με το ποια λέξη θα τα περιγράψει. (Αυτό μού θύμισε, παρεμπιπτόντως, την αγανάκτηση με την οποία αντέδρασε μια υπερεκατοντούτης πρόσφυγας σε ένα από τα πρόσφατα επετειακά αφιερώματα για την Μικρασιατική Καταστροφή στην ελληνική τηλεόραση, όταν ετέθη μπροστά στο δί-

λημμα αν τα γεγονότα του 1922 αποτελούν γενοκτονία ή μνήμη που πρέπει να διασωθεί, και την δήλωσή της: 'ούτε γενοκτονία, ούτε μνήμη, γιατί εμείς ξέρουμε..'). Το κρεσέντο όμως στην ομιλία του Ντίνκ ακολούθησε μια ιστορία που εκείνος αφηγήθηκε. Μια υπέργρηρη Αρμένια, λοιπόν, είχε επισκεφθεί την ιδιαίτερη πατρίδα της κάπου στην Ανατολία και άφησε εκεί την τελευταία της πνοή. Κάποιος ντόπιος ειδοποίησε τον Αρμένιο εκδότη ο οποίος με την σειρά του ειδοποίησε την κόρη της συγχωρεμένης που ζούσε στο Παρίσι. Όταν εκείνη ήρθε στην Πόλη και μίλησε στο τηλέφωνο με τον άνθρωπο που είχε βρει την μητέρα της, ξέσπασε σε κλάματα. Ο άνθρωπος αυτός της είχε προτείνει να μην πάρουν τη σορό στην Πόλη αλλά να την αφήσουν να θαφτεί εκεί. Θα την έθαβαν σαν δική τους, σε δικό τους νεκροταφείο, μουσουλμανικό, μόνο και μόνο για να μείνει εκεί στα χώματα όπου γεννήθηκε και μεγάλωσε. Και ο Ντίνκ κατέληξε: 'φοβούνται πως αν αναγνωριστεί η γενοκτονία θα έχουμε βλέψεις σε αποζημιώσεις και επιστροφή γής. Ε λοιπόν, ναι, έχουμε βλέψεις σε αυτή τη γη, αλλά όχι για να την πάρουμε πίσω αλλά για να μπούμε βαθιά μέσα της'.

Η ομιλία αυτή αποτέλεσε το αποκορύφωμα του συνεδρίου. Δεν νομίζω να υπήρξε άνθρωπος στην αίθουσα που να μπόρεσε να συγκρατήσει τα δάκρυα του. Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως ένα από τα κομβικά σημεία του συνεδρίου αποτέλεσε ο τρόπος που μπορεί ή πρέπει κανείς να αντιμετωπίζει τα συναισθήματα. Μάλιστα, ιστορικοί, όπως ο Οκτάυ Οζέλ, τόνισαν πως δεν έχουμε δικαίωμα να αγνοούμε τα συναισθήματα των υποκειμένων ή των ομάδων που μελετούμε. Μπορούμε μόνο να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τον ρόλο που αυτά παίζουν στις σχέσεις και τις αντίστοιχες συγκρούσεις. Τα συναισθήματα, όμως, ήταν παρόντα στο συνέδριο όχι μόνο ως μεθοδολογικό εργαλείο αλλά και ως τρόπος συλλογικής έκφρασης. Στο συνέδριο αυτό, δεν φοβούνταν να κλάψουν όπως δεν φοβούνταν και να θυμηθούν και οι δυο μορφές μιας επίκαιρης λύτρωσης. Ένας πρόσθετος λόγος που ανέδειξε την ομιλία αυτή συνδέεται με το παιχνίδι των παρεξηγήσεων που προσφέρουν και αυτές μια αφορμή για λύτρωση. Ο Οράλ Τσαλισλάρ, γνωστός δημοσιογράφος της Τζουμχουριγέτ, αναφερόμενος ακριβώς στην ευθύνη που φέρουν οι δημοσιογράφοι στην διασπορά παραπλανητικών ειδήσεων και την διαμόρφωση της κοινής γνώμης, ανέφερε μεταξύ άλλων πως την ώρα που έμπαινε στην αίθουσα του συνεδρίου συνάντησε έναν νεαρό συνάδελφό του ο οποίος αναστατωμένος του δήλωσε πως οι Αρμένιοι παραδέχτηκαν πως είχαν βλέψεις στη γη της Ανατολίας! Αυτά είχε καταλάβει από την ομιλία του Χράντ Ντίνκ. Θα ήταν γελοίο αν δεν ήταν τραγικό. Συζητώντας περί τύπου, εξάλλου, γνωστοί και σημαντικοί δημοσιογράφοι όπως ο Γιαβούζ Μπαϊντάρ της Σαμπάχ και ο Ισμέτ Μπερκάν της Ραντικάλ αναφέρθηκαν στην ορολογία που χρησιμοποιούν οι εφημερίδες τους. Ενδιαφέρον είχε ο ισχυρισμός πως μέχρι πρόσφατα κανείς δεν ασχολούνταν με το ποιος όρος ήταν επαρκέστερος αφού οι έννοιες μαζί με τους όρους που τις εξέφραζαν υπαγορεύονταν από τα κρατικά δελτία τύπου. Δύο διάσημα παραδείγματα της γλωσσοπλαστικής αυτής ικανότητας αποτελούν ο όρος *sözde* που θα μπορούσε να μεταφραστεί στα ελληνικά ως 'υποτιθέμενος' και ο όρος *kökenli* που στα ελληνικά θα τον μεταφράζαμε ως 'με καταγωγή'. Ο πρώτος ειδικά όρος που έχει κατά κόρον χρησιμοποιηθεί μπροστά από τη λέξη 'γενοκτονία' για να υποδείξει τον ψευδή της χαρακτήρα έχει γίνει αντικείμενο απίστευτης κα-

τάχρησης. Έτσι όσοι πολίτες διαμαρτύρονται κατά κρατικών πολιτικών έχουν χαρακτηριστεί κατά καιρούς 'υποτιθέμενοι πολίτες', ενώ βεβαίως οι διανούμενοι που πήραν μέρος στο συγκεκριμένο συνέδριο αποκαλούνταν 'υποτιθέμενοι διανοούμενοι'. Όσον αφορά στον άλλο όρο, τονίστηκε πως ο δημοσιογραφικός λόγος προσπαθεί να απαλλαγεί από την συνήθεια να αποκαλεί κάποιον 'Τούρκο αρμενικής καταγωγής' αντί να τον αποκαλεί απλώς 'Τούρκο-αρμένιο'.

Θα ήθελα να σταθώ, κατ' εξαίρεση, σε μερικές ακόμη ανακοινώσεις. Σε μια απ' αυτές η γνωστή λογοτέχνης Ελίφ Σαφάκ αναφέρθηκε σε μια Αρμένισσα φεμινίστρια συγγραφέα στα τέλη της Οθωμικής Αυτοκρατορίας, την Ζαμπέλ Γεσαγιάν, της οποίας η κριτική στάση τόσο απέναντι στις οθωμανικές αρχές όσο και απέναντι στην κοινότητά της αλλά και τις αρχές στην σοβιετική Αρμενία όπου κατέφυγε μετά τα γεγονότα του 1915-16, την έφερε σε σύγκρουση με όλους και τελικώς την οδήγησε στην περιθωριοποίηση. Η ιστορία της γυναίκας αυτής αποτελούσε όχι μόνο ένα κομμάτι της ιστορίας του γυναικείου κινήματος και της αρμενικής κοινότητας. Αποτελούσε και φωτεινή σελίδα της οθωμανικής ιστορίας. Η Ελίφ Σαφάκ δεν δίστασε να αναγνωρίσει πόσο πιο φτωχή έγινε η ιστορία αυτού του τόπου χωρίς αυτές τις κομμένες και ξεχασμένες σελίδες. Από την πλευρά του, ο Τανέρ Ακτσάμ, ο οποίος με το βιβλίο του *From empire to republic: Turkish nationalism and the Armenian genocide*, London; New York: Zed Books; New York, NY 2004, και την ποικίλη δραστηριότητά του αποτελεί έναν από εκείνους τους Τούρκους ιστορικούς που έχουν αναγνωρίσει την 'γενοκτονία' και που έχουν δεχτεί ως εκ τούτου πολλές επιθέσεις, ανέδειξε, με βάση τα πρακτικά στις δίκες στα 1918 των μελών της Επιτροπής Ένωση και Πρόοδος για τα διάφορα εγκλήματα που είχαν διαπράξει, μια πολύ σημαντική πλευρά της τραγωδίας. Οθωμανοί αξιωματικοί και τοπικοί κρατικοί αξιωματούχοι είχαν καθαιρεθεί ή και εκτελεστεί επειδή αρνήθηκαν να υπακούσουν τις εντολές της κυβέρνησης. Προφανώς, είναι πολύ βαθιά τα τραύματα που έχουν αφήσει τα γεγονότα αυτά όχι μόνο στις σχέσεις μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων αλλά και ανάμεσα στους ίδιους τους μουσουλμάνους. Σε δύο άλλες από τις ανακοινώσεις, η Φετχίε Τσετίν, συγγραφέας του μυθιστορήματος *Anneanne* (Γιαγιά) που έγινε ανάρπαστο στην Τουρκία, και ο γιατρός Ιρφάν Παλαλί διηγήθηκαν την ιστορία των γιαγιάδων τους που είχαν προσηλυτιστεί στο Ισλάμ όπως χιλιάδες άλλα παιδιά μέσα στη δίνη της καταστροφής. Είναι ενδιαφέρον πως τις μέρες που ακολούθησαν το συνέδριο ξεπηδούσαν συνεχώς στις εφημερίδες αντίστοιχες ιστορίες. Είχε κανείς την εντύπωση πως η τουρκική κοινωνία έχει αρχίσει να συνειδητοποιεί το αυτονόητο, πως δηλαδή όλοι εκείνοι οι χριστιανοί που δεν είχαν το προνόμιο να μπορούν να μεταναστεύσουν υποχρεωτικά σε μια χώρα με ομόθρησκο πληθυσμό όπως η Ελλάδα, και που κατάφεραν να γλυτώσουν από τη σφαγή και τις κακουχίες ενσωματώθηκαν στην τουρκική κοινωνία αλλάζοντας θρησκεία και ταυτότητα. Είναι και αυτός ένας πλούτος για πολλούς σύγχρονους Τούρκους που δεν αισθάνονται ντροπή να αναγνωρίζουν πως οι πρόγονοί τους δεν έλκουν απαραίτητως την καταγωγή του στην Κεντρική Ασία. Για κάποιους, βεβαίως, εξακολουθεί να είναι ντροπή. Δεν είναι εύκολα πράγματα αυτά. Παρά το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία του ακροατηρίου στο συνέδριο ήταν έτοιμη να δεχτεί τέτοιες απόψεις, υπήρξαν και αντιδράσεις. Εκτός από την κυρία που επενέβαινε διαρκώς και τελι-

κώς δήλωσε πως συγκλονίστηκε από το δράμα όλων των πληθυσμών, χριστιανών και μουσουλμάνων, ένας συνταξιούχος κοσμήτορας οδοντιατρικής σχολής κατηγόρησε τους διοργανωτές του συνεδρίου και τους ομιλητές πως δεν δείχνουν την ίδια ευαισθησία για τις σφαγές και τις διώξεις που υπέστησαν οι Τούρκοι στη Βουλγαρία, στην Ελλάδα και αλλού στα Βαλκάνια όπως επίσης και δεν διαμαρτυρήθηκαν όταν διώχθηκαν Τούρκοι διανοοούμενοι από ευρωπαϊκές δικαστικές αρχές επειδή αρνήθηκαν την 'γενοκτονία'. Ξέσπασε σκάνδαλο αλλά ήταν ευτυχώς το μόνο.

Η πολεμική, ωστόσο, γύρω από το συνέδριο συνεχίστηκε στις εφημερίδες αρκετές μέρες μετά την ολοκλήρωσή του. Αποφάσεις πανεπιστημίων που καταδίκάζαν την δικαστική απόφαση αναστολής του συνεδρίου αλλά και άρθρα κριτικά επί της ουσίας. Για παράδειγμα, ο Χαλούκ Σαχίν στη Ραντικάλ, κατά τα άλλα από τους συμπαθούντες του συνεδρίου, σε σειρά άρθρων του επεχείρησε με συστηματικό τρόπο να ανασκευάσει τα επιχειρήματα με τα οποία ο Τανέρ Ακτσάμ προσπαθούσε, διαστρεβλώνοντας κατά την γνώμη του το αρχειακό υλικό, να αποδείξει την θέση του περί 'γενοκτονίας'. Το πιο εντυπωσιακό κείμενο, ωστόσο, έφερε την υπογραφή του Μουράτ Μπαρντακτσί, ερασιτέχνη ιστορικού, ο οποίος εδώ και χρόνια κραδαίνει απειλητικά το προσωπικό ημερολόγιο του Ταλαάτ πασά, το οποίο όμως για διάφορους λόγους δεν έχει ακόμη δημοσιεύσει. Με επιθετικό ύφος ο Μπαρντακτσί, την επομένη του συνεδρίου, κατήγγειλε στη Χουριγιέτ τους συνέδρους πως δεν είχαν ιδέα από αρχεία και τους έκανε μάλιστα 'δώρο' μια λίστα στην οποία ο Ταλαάτ πασάς παρέθετε τους αριθμούς των κατά τόπους αρμενικών πληθυσμών πριν και μετά τις εκτοπίσεις. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο καταγραφές είναι 800.000 ψυχές για τις οποίες δεν μπορεί κανείς παρά να καταλήξει στο συμπέρασμα πως χάθηκαν σε αυτή την περίοδο. Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα ακραίο παράδειγμα που δείχνει πως η εμμονή και ο φετιχισμός των αρχείων μπορεί να τυφλώσει μπροστά στο γεγονός πως το αρχείο τελικά μπορεί να αποδεικνύει το αντίθετο από αυτό που ισχυριζόμαστε. Εξάλλου, ένα συνέδριο στο οποίο συμμετείχαν γνωστοί οθωμανολόγοι όπως ο Φικρέτ Αντανίρ, ο Ετέμ Ελντέμ και ο Σελίμ Ντερίνγκιλ θα ήταν αστείο να κατηγορηθεί για περιφρόνηση των αρχείων. Ο Ντερίνγκιλ μάλιστα του οποίου η παρουσίαση είχε τον εύγλωττο τίτλο 'αρπάζοντας το έγγραφο από το λαιμό' διατύπωσε την απορία του για μια τέτοια κατηγορία τη στιγμή που αντιθέτως, όπως υποστήριξε χαριτολογώντας, συνήθως τον θεωρούν φετιχιστή των αρχείων.

Ο απόηχος του συνεδρίου δεν έχει κοπάσει ούτε σήμερα. Αξίζει να σημειωθεί πως μια ηλεκτρονική λίστα επικοινωνίας που είχε δημιουργηθεί μετά από μια σειρά τουρκο-αρμενικών εργαστηρίων που διοργανώθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες από την Φατμά Γκιόκτσέ και τον Ρον Σούνου, μετά το συνέδριο διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει όλους όσους συμμετείχαν στο συνέδριο και όποιον άλλον ενδιαφερόταν παρέχοντας έτσι ένα παγκόσμιο βήμα διαλόγου. Οι διοργανωτές των εργαστηρίων αυτών τιμήθηκαν μάλιστα πρόσφατα από την Ένωση Μεσανατολικών Σπουδών των Ηνωμένων Πολιτειών με ειδικό βραβείο για την προσφορά τους. Στην Τουρκία, εξάλλου, το συγκεκριμένο συνέδριο ανάγκασε τους υποστηρικτές της επίσημης άποψης να ανασκουμπωθούν και να ανταποδώσουν ανακοινώνοντας μια σειρά από συνέδρια. Το πρώτο πραγματοποιήθηκε ήδη στο πανεπιστήμιο Γκαζί στην Άγκυρα και πρόσφερε τη δυνατότητα στους διοργανωτές του να 'κατακεραυνώσουν τους αδαείς αντιπάλους τους'. Το ενδιαφέ-

ρον ήταν πως προσκλήθηκαν και κάποιοι από αυτούς τους αντιπάλους και τελικά δύο από αυτούς ο Μπασκίν Οράν και Φικρέτ Αντανίρ δέχτηκαν την πρόσκληση και συμμετείχαν. Τις τελευταίες βδομάδες επικρατεί ιδιαίτερη κινητικότητα και πάλι γύρω από τα θέματα αυτά. Μεταξύ άλλων, ποινικές διώξεις κινήθηκαν εναντίον πέντε δημοσιογράφων για άρθρα τους στη διάρκεια ή μετά το Αρμενικό συνέδριο. Επιπλέον, μέσα στις επόμενες μέρες αναμένεται η πολυσυζητημένη δίκη του συγγραφέα Ορχάν Παμούκ με την κατηγορία πως προσέβαλε την τουρκική εθνική ταυτότητα με το να υποστηρίξει πέρυσι σε συνέντευξη του σε ελβετικό κανάλι πως 'σε αυτή τη χώρα χάθηκαν 1.000.000 Αρμένιοι και 30.000 Κούρδοι και κανείς δεν μιλά γι' αυτό εκτός από μένα'. Ό,τι γνώμη και να έχει κανείς για τον Παμούκ ως συγγραφέα και ως άνθρωπο – πάρα πολλοί τον κατηγόρησαν, αδίκως κατά την γνώμη μου, ότι δημιούργησε όλο αυτό το θόρυβο για να πάρει το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας– δεν μπορεί να μην αναγνωρίσει έναν ακόμη σημαντικό κρίκο σε μια αλυσίδα δραματικών στιγμών όπου αυτό που διακυβεύεται είναι η δυνατότητα αυτής της χώρας να απαγκιστρωθεί από το τέλμα του παρελθόντος και να αντιμετωπίσει με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση τον εαυτό της και τον κόσμο. Η ιστορία επομένως δεν τελειώνει εδώ.